

สังข์ศิลป์ชัย: การใช้วรรณกรรมพื้นบ้าน
ในกระบวนการสร้างสรรค์งานละครฐานชุมชน¹
Sang Sin Chai: using folk-literature in the
process of creating community-based theatre

พชญ อัครพรหมณ์²

Pachaya Akkapram

¹ บทความวิจัยนี้สกัดเนื้อหาจากงานวิจัยเรื่อง การนำวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมาใช้ในกระบวนการละครฐานชุมชน กรณีศึกษา คณะหนังประโมทัยเพชรอีสาน โรงเรียนดงบังพิสัยนวการนุสรณ์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ดำเนินงานวิจัยโดย นายพชญ อัครพรหมณ์ โดยมีศาสตราจารย์พรรัตน์ ดำรุ่ง ภาควิชาศิลปะการละคร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นที่ปรึกษา และดำเนินงานวิจัยในปี พ.ศ.2555-2556

² อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาศิลปะการแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทคัดย่อ

เรื่องสังข์ศิลป์ชัยเป็นวรรณกรรมเอกในสมัยราชอาณาจักรลาวล้านช้างที่ยังคงได้รับการสืบทอดจนถึงปัจจุบัน จากการศึกษาและลงพื้นที่พบว่า ชุมชนดงบัง ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม มีภาพ ฐูปแต้มเรื่องสังข์ศิลป์ชัยบนผนังโบสถ์ที่มีความสมบูรณ์และงดงามอย่างยิ่ง ภาพฐูปแต้มนี้นี้เป็นต้นแบบของการผลิตหุ่นหนัง กลอนหมอลำ และการจัดแสดงหนังโหม่ท้ยของคณะเพชรอีसान แต่ทว่าชาวบ้านในชุมชนดงบังกลับขาดความเข้าใจในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยอย่างชัดเจน งานวิจัยจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อหากวิธีในการสร้างและนำเสนอผลงาน ละคร-กระบวนการ ที่ใช้เรื่องสังข์ศิลป์ชัยเป็นแกนและพัฒนาร่วมกับผู้มีส่วนร่วมจากชุมชน โดยมีเยาวชนคณะเพชรอีसानจำนวน 15 คน เป็นผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการ โดยกิจกรรมละครฐานชุมชนแบ่งออกเป็นสามช่วงคือ 1.การศึกษาวิเคราะห์เรื่องสังข์ศิลป์ชัย 2.การรวบรวมข้อมูลชุมชนเพื่อสร้างเรื่องสังข์ศิลป์ชัยใหม่ 3.การฝึกซ้อมและการจัดแสดงแก่ผู้ชมในชุมชน ผลการดำเนินงานพบว่า การสร้างและนำเสนอ “ละคร-กระบวนการ” เรื่องสังข์ศิลป์ชัย ได้นำประเด็นปัญหาเรื่อง “การโกหกเพื่อหวังผลประโยชน์” จากกลุ่มเยาวชนผู้มีส่วนร่วมมาเป็นประเด็นหลักและเชื่อมโยงเทียบเคียง กับตัวละครกุมารห้า-กุมารหก แล้วสร้างเรื่องสังข์ศิลป์ชัยที่เป็นภาพแทนของบุคคล ครอบครัว และชุมชนดงบัง ซึ่งละครสามารถสื่อสารประเด็นปัญหาร่วมสมัยและแก่นความคิดไปสู่ผู้ชมได้ อีกทั้งผู้มีส่วนร่วมยังได้ศึกษาเรียนรู้เรื่องสังข์ศิลป์ชัยอย่างลึกซึ้ง ได้เรียนรู้ เข้าใจ และตระหนักถึงปัญหาชุมชน นำไปสู่การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงตนเองในทิศทางที่ดีขึ้น

คำสำคัญ: สังข์ศิลป์ชัย, ละครฐานชุมชน, ละครประยุกต์

Abstract

Sang Sin Chai was a masterpiece literature in the era of the Lao Lan Chang Kingdom which still has been passed to date. According

to the research and on-site inspection, Dong Bung Community, Dong Bung Sub-district, Na Dun District, Maha Sarakham, has the paintings of Sang Sin Chai on a temple wall with absolute perfection and elegance. These paintings are the prototype of producing shadow puppets, Molum or traditional performance of Isan region and performance of the Pramotai Petch Isan Team. However, people in this community lack of a clear understanding of Sang Sin Chai. This research aims to find strategies to create and present the process-drama that use Sang Sin Chai as their core and to improve with the participant of the community. Fifteen youths of the Pramotai Petch Isan Team are participants in the process. The community-based theatre activity is divided into three periods; the first is an analysis of Sang Sin Chai, the second is the collection of community data to reproduce Sang Sin Chai, and the third is to practice and provide a show for the audience in the community. According to the results, the production and presentation of process-drama use an issue of “To lie for profit” in young people as the major issue and link or compare with Prince V and VI characters, and Sang Sin Chai is then reproduced as represent of individuals, families and Dong Bung Community. The play can communicate contemporary issues and core ideas to the audience and the participants also learn about Sang Sin Chai more deeply as well as learn, understand and realize the community problems, eventually leading to their self-development and change for the better.

Keywords: Sang Sin Chai, Community-based theatre, Applied Drama/ Theatre

ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

สังข์ศิลป์ชัย ได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณกรรมเอกที่ทรงคุณค่าตามที ประครอง เจริญจิตกรรม (2519) แสดงทรรศนะไว้ว่า “เนื่องเพราะเนื้อหาวรรณกรรม เรื่องนี้มีคุณค่าทางด้านการปกครองและคุณค่าเกี่ยวกับข้อปฏิบัติของคนในสังคม คำสอน หรือข้อพึงปฏิบัติที่ปรากฏอยู่ในเรื่องส่วนใหญ่เป็นหลักที่สามารถนำมาใช้ได้ ทุกยุคทุกสมัย” โดยมุ่งหมายให้สังคมมนุษย์ได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

ในความเป็นคนภาคอีสาน ผู้วิจัยมีความผูกพันกับวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยอย่างลึกซึ้งและพบว่าในแต่ละชุมชนหรือท้องถิ่นได้มีการปรับ ดัดแปลง และ แปรรูป จากวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัยแบบลายลักษณ์ไปเป็นศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ในรูปลักษณะต่าง ๆ อาทิ การขับร้องหมอลำ การเทศน์ หนังประโมทัยหรือหนังตะลุง อีสาน ภาพจิตรกรรมฝาผนังหรือฮูปแต้ม ตลอดจนนำมาใช้เป็นแนวทางการสร้าง แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเมือง และเป็นแหล่งศึกษาประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ไท-ลาว

เมื่อผู้วิจัยได้มีโอกาสไปที่ชุมชนดงบัง ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัด มหาสารคาม และได้ชมภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องสังข์ศิลป์ชัยบนผนังโบสถ์โบราณ ภายใต้วัดโพธาราม ซึ่งเป็นวัดของชุมชนและมีอายุยาวนานเกือบร้อยปี อีกทั้งยังเป็น ที่มาของการสร้างหุ่นหนังประโมทัยเรื่องสินไซของคณะเพชรอีสาน และได้สอบถาม ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องราวสังข์ศิลป์ชัยจากชาวบ้านทำให้ทราบว่า ชาวบ้านในชุมชนกลับ ไม่ทราบว่าภาพเขียนที่อยู่บนผนังโบสถ์วัดโพธารามนั้นเป็นเรื่องราวของสังข์ศิลป์ชัย หรือชาวบ้านในชุมชนบางคนจะเคยได้ยินเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมาบ้างแต่ก็ไม่ทราบเรื่อง ราวชัดเจนหรือความคิดต่าง ๆ ที่ปรากฏในเรื่อง

ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาว่า ทำอย่างไรที่จะสามารถทำให้ข้อคิด คติธรรม และ หลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยสามารถสื่อสารไปสู่ผู้คนในชุมชน รวมทั้งสามารถทำให้คนในชุมชนเกิดการตระหนักรู้ถึงคุณค่าของวรรณกรรมและสามารถ นำไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้โดยเทียบเคียงเรื่องราว ปัญหา และ สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัว และสามารถวิเคราะห์ปัญหาพร้อมทั้งนำไปสู่ การแก้ไขได้

ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำกระบวนการทางการละคร (drama-process) ในแนวคิดละครฐานชุมชน (community-based theatre) มาใช้เป็นเครื่องมือในกระบวนการวิจัย ซึ่งการสร้างสรรคละคร-กระบวนการ (process-drama) กับเยาวชน ศิลปิน และชาวบ้าน ในฐานะผู้มีส่วนร่วม (participant) ในกระบวนการนั้น จะสามารถขับเคลื่อนผู้มีส่วนร่วมให้เกิดการเรียนรู้คุณค่าของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ตลอดจนสามารถเชื่อมโยงความคิดจากวรรณกรรมไปสู่การตระหนักรู้ปัญหาชุมชนของตนเองได้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อหากลวิธีในการจัดกิจกรรมละครฐานชุมชน โดยใช้เรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นแกนในการสร้างบทละครที่พัฒนาร่วมกับผู้มีส่วนร่วมจากชุมชน
2. เพื่อสร้างและนำเสนอผลงาน ละคร-กระบวนการ เรื่องสังข์ศิลป์ชัยที่พัฒนาจากกระบวนการละครฐานชุมชน

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้แบ่งสาระสำคัญในการดำเนินงานออกเป็นสามส่วน ซึ่งประกอบด้วย

1. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยดังนี้
 - 1.1 การศึกษาวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย พบว่า ต้นทางของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีทั้งที่เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะและที่เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ โดยมีข้อสันนิษฐานสองประการคือ ประการแรก สังข์ศิลป์ชัยเป็นวรรณกรรมแบบมุขปาฐะ ไม่ปรากฏที่มาของผู้ประพันธ์ เป็นนิทานพื้นบ้านที่เล่าสืบต่อกันมาของคนชาติพันธุ์ไท-ลาว มักพบในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง

โดยผู้สืบทอดส่วนใหญ่เป็นศิลปินพื้นบ้านหรือปราชญ์ชาวบ้าน ประการที่สอง สังข์ศิลป์ชัยเป็นวรรณกรรมแบบลายลักษณ์ มีการบันทึกเป็นตัวอักษรด้วยภาษาไทย น้อยลงในใบลานและจัดทำเป็นหนังสือผูก สันนิษฐานว่าผู้ประพันธ์คือ ‘ท้าวปางคำ’ ประพันธ์ขึ้นในปีพุทธศักราช 2193 สมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชแห่งราชอาณาจักรลาวล้านช้าง และได้มีการคัดลอกคำแล้วเขียนขึ้นใหม่โดยใช้ตัวอักษรภาษาไทยกลางและเผยแพร่จวบจนปัจจุบันในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด และกาฬสินธุ์

ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยแบบลายลักษณ์ที่ปริวรรตโดย มั่น จงเรียน (ม.ป.ป) เพราะการดำเนินเรื่องมีลักษณะที่ร้อยเรียงกันเป็นลำดับตามความเข้มข้นของเหตุการณ์ และเมื่อศึกษาวิเคราะห์โครงสร้าง (structure) ของวรรณกรรมตามแบบแผนโครงสร้างนิทาน ทำให้พบเส้นอนุภาค (motif) ที่น่าสนใจคือ ‘การกำเนิดที่ผิดปกติ/ผู้มีบุญ-การถูกใส่ร้าย/กาลกิณี-การกำจัด/ขับไล่ออกจากเมือง-การออกเดินทาง-การผจญภัย-การต่อสู้-การพิสูจน์ตนเอง’

1.2 ละครประยุกต์ (Applied Drama/Theatre) และหลักการของละครฐานชุมชน (Community-based theatre) เป็นแนวคิดทางวิชาการลักษณะใหม่และยังไม่แพร่หลายในประเทศไทยและเป็นร่วมความคิดที่ใช้อธิบายถึง ผลงานละคร (theatre) และกระบวนการละคร (drama-process) ที่นอกเหนือจากละครตามแบบฉบับ (conventional theatre) ในโรงละคร ตามที่ Nicholson (2005) อธิบายว่า “เป็นลักษณะการย่อคำอธิบายถึงรูปแบบของกิจกรรมการละครที่ส่วนใหญ่ดำรงอยู่ภายนอกสถาบันละครตามแบบฉบับและมีจุดมุ่งหมายเฉพาะเพื่อประโยชน์ของปัจเจกบุคคล ชุมชน และสังคม” ซึ่งละครประยุกต์ได้ขยายพื้นที่ศิลปะการละครให้กว้างขวางขึ้น เพื่อเชื่อมต่อกับงานอื่น ๆ อาทิ การศึกษา การพัฒนาสังคม การแพทย์และสาธารณสุข

การนำ “การละคร” ไปประยุกต์ใช้นอกกรอบเดิมนั้นมีสองแบบ แบบแรกคือ การประยุกต์เพื่อการเรียนการสอนในสายการศึกษา แบบที่สองคือ นำละครไปปรับใช้กับชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมละครเพื่อการพัฒนา กลุ่มคนและเกี่ยวข้องกับประชาชนในชุมชน ทั้งชุมชนเมืองและชนบท ก่อเกิดเป็นแนวคิดละครฐานชุมชน (community-based theatre) ตามที่ พรรัตน์ ดำรุง (2555) ซึ่งอธิบายว่า “ละครฐานชุมชน (community-based theatre) เป็นการทำงานร่วมกันของนักการละครจากภายนอกชุมชนร่วมกับผู้คนในชุมชน เป็นการสร้างละครแบบใหม่เพื่อให้เกิดความรู้ ความตระหนักในปัญหา และนำสู่การเปลี่ยนแปลงพัฒนาตนเองของผู้มีส่วนร่วมหรือพัฒนาองค์กรในชุมชนไปในทิศทางที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชน”

ดังนั้นการสร้างละคร-กระบวนการ จากละครฐานชุมชน จึงมุ่งเน้นการค้นหาประเด็น-เรื่องราวในชุมชน เพื่อนำเสนอให้ผู้ชมในชุมชนหันมาสนใจและให้ความสำคัญ ตลอดจนสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนและแสดงความคิดเห็นของผู้มีส่วนร่วมที่ไม่เคยได้มีส่วนร่วมวิพากษ์วิจารณ์เรื่องราวในชุมชนได้ในชีวิตประจำวัน กล่าวได้ว่าละครฐานชุมชนเป็นกิจกรรมการละครที่มุ่งเน้นให้ผู้มีส่วนร่วมได้เรียนรู้และการพัฒนาตนเอง โดยมีเป้าหมายที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งระดับบุคคลและชุมชน

1.3 การศึกษาชุมชนดงบัง ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม โดยการศึกษาจากงานวิจัยและการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน นักวิชาการ และเยาวชน พบว่า ในอดีตสังคมในชุมชนดงบังอาศัยอยู่กันแบบครอบครัวใหญ่ ใช้ระบบพึ่งพาอาศัยกันหรือแบบเครือญาติ เคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสและผู้นำชุมชน วิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับพุทธ-พราหมณ์-ผี ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก มีความเชื่อทางไสยศาสตร์ และมีความเชื่อเกี่ยวกับภูตผี มีหมอมผีในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ และชุมชนยังคงยึดถือปฏิบัติประเพณีตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ของชนชาวอีสานที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยผู้ชายมีบทบาททางการเมืองมากกว่าผู้หญิง

อาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน อาทิ การปลูกข้าว การทำไร่ ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ยังมีการประกอบอาชีพเสริมหลังฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร เช่น การรวมกลุ่มทอผ้าไหม การค้าขาย การผลิตเครื่องจักรสาน แต่ยังไม่สามารถทำให้สภาพเศรษฐกิจของสมาชิกในชุมชนดีขึ้น ส่งผลให้เกิดการกัวยืมเงินกองทุนต่าง ๆ ทั้งในระบบและนอกระบบ เกิดหนี้สะสม เป็นสาเหตุให้ชาวบ้านต้องอพยพไปประกอบอาชีพในพื้นที่เมือง เพื่อให้มีรายรับมากขึ้น

ปัญหาที่พบในชุมชนประกอบด้วย ปัญหาทางการเมือง การปกครอง ได้แก่ การซื้อสิทธิ์ขายเสียง ปัญหาคอร์รัปชันของนักการเมืองท้องถิ่น การแบ่งพรรคแบ่งพวกของผู้ว่าในระดับชุมชน ก่อให้เกิดความแตกแยกภายในชุมชน ชาวผู้นำที่มีคุณธรรม ความยุติธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต

ปัญหาเยาวชน ได้แก่ เยาวชนไม่ใส่ใจในการศึกษาอย่างเต็มที่ การหนีเรียน ชาวบ้านมองว่าเรื่องการศึกษาของเยาวชนเป็นหน้าที่ของบุคลากรทางการศึกษาเพียงอย่างเดียว ทั้งที่เยาวชนควรได้รับการดูแลและการสนับสนุนทั้งจากบ้าน และโรงเรียน หรือคร่อมองว่าปัญหาที่เกิดขึ้นกับเยาวชนในสถานศึกษา เช่น นักเรียนไม่เข้าเรียน นักเรียนสอบไม่ผ่าน กลายเป็นปัญหาที่ไม่สามารถจัดการและแก้ไขได้

2. กระบวนการสร้างและพัฒนาละคร-กระบวนการ จากละครฐานชุมชน ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ชุมชนดงบัง เพื่อเก็บข้อมูลและศึกษาเกี่ยวกับชุมชน และความรู้ความเข้าใจของชาวบ้านกับกลุ่มผู้มีส่วนร่วมที่มีต่อเรื่องสังข์ศิลป์ชัย โดยใช้วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ครูอาจารย์ โรงเรียนดงบังพิสัยวนารานุสรณ์ และเยาวชนคณะเพชรอีสาน แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์สรุป และนำมาออกแบบแผนกิจกรรมละครจากฐานชุมชน โดยได้ออกแบบกระบวนการสร้างและพัฒนางานละครจากฐานชุมชนเป็น 3 ช่วงดังนี้

ช่วงที่ 1 การศึกษาเพื่อเรียนรู้คุณค่าของสังข์ศิลป์ชัย โดยขั้บเน้นให้ผู้มีส่วนร่วมได้วิเคราะห์และเรียนรู้เรื่องราว แก่นความคิดหลัก และคุณค่าของเรื่อง ซึ่งผู้มีส่วนร่วมได้ระดมความคิดในการวิเคราะห์และเชื่อมโยงประเด็นที่ค้นพบ กระทั่งเข้าใจความคิดหลัก (main idea) ของเรื่องคือ มนุษย์ควรยึดมั่นในคุณธรรมและความดีงาม

ช่วงที่ 2 รวบรวมปัญหาจากชุมชน เป็นกระบวนการที่ขั้บเน้นให้ผู้มีส่วนร่วมได้ศึกษาวิเคราะห์ประเด็นปัญหาที่พบในชุมชนและนำไปใช้ในการสร้างละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัยที่สะท้อนปัญหาในชุมชนดงบัง โดยใช้กิจกรรมกระบวนการละครอาทิ แผนที่ชุมชน กิจกรรมสำรวจชุมชน และชุมชนศึกษา ซึ่งผู้มีส่วนได้วิเคราะห์และสรุปข้อมูลแล้วนำมาเปรียบเทียบกับเหตุการณ์และประเด็นในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

ตาราง 1 การเทียบเคียงประเด็นในชุมชนกับเหตุการณ์ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

ประเด็นในชุมชน	เหตุการณ์ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย
1. วัยรุ่นทะเลาะกัน	สินไชต่อสู้กับยักษ์กุมภภัณฑ์
2. วัยรุ่นติดยาเสพติด-ติดเกม	ด้ากาและน้อยหัวหนามหลงไหลนารีผล
3. วัยรุ่นชอบโกหก	ห้ำและหก หลอก-โกหก ให้สินไชไปตามอา
4. วัยรุ่นแย่งแฟนกัน	สินไชต่อสู้กับด้ากา-น้อยหัวหนาม แย่งนารีผล
5. วัยรุ่นมีแฟนในวัยเรียน	สินไชหลงรักนางเงิงเงินเงิงคำ

ประเด็นที่ผู้มีส่วนร่วมคัดเลือกเพื่อนำมาสื่อสารกับชุมชนคือ “การโกหก” ซึ่งเทียบเคียงกับนิสัยหรือพฤติกรรมการโกหกของวัยรุ่นในชุมชนเพื่อผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การโกหกพ่อแม่ว่าไปโรงเรียนเพื่อจะได้ออกจากบ้านและได้เงินค่าขนม แต่ความจริงคือหนีเรียนและนำเงินที่พ่อแม่ให้มาโรงเรียนไปซื้อเหล้า บุหรี่ และยาเสพติด เป็นต้น

ช่วงที่ 3 การสร้างบทละคร-กระบวนการ และพัฒนางานละคร เป็นการสร้างเรื่องสังข์ศิลป์ชัยใหม่ โดยนำแก่นความคิด (theme) สาร (message) และเหตุการณ์ในเรื่องมาเทียบเคียงกับประเด็นการโกหกของวัยรุ่น โดยนำมาเทียบเคียงระหว่างเหตุการณ์ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเดิมกับภาพแทน (representation) ของบุคคลและเหตุการณ์ในชุมชนเพื่อสร้างเรื่องสังข์ศิลป์ชัยใหม่ ดังนี้

1. ตัวละครสุภณณา เป็นภาพแทนของคนในชุมชนที่คอยสังเกตพฤติกรรมของลูกหลาน ทำหน้าที่เป็นผู้เล่าเรื่อง
2. ตัวละครกุมารห้า-กุมารหก เป็นภาพแทนของลูกหลานในชุมชนที่มีพฤติกรรมการโกหก โดดเรียน หนีเรียน มั่วสุ่มการพนัน ดัดเกม และอบายมุขต่าง ๆ
3. ตัวละครพระยาภูศรราช เป็นภาพแทนของหัวหน้าหรือผู้นำครอบครัว เป็นตัวละครที่เชื่อมั่นคนใกล้ตัวโดยไม่แยกแยะเหตุผล
4. ตัวละครชายาห้า-ชายาหก เป็นภาพแทนของแม่สมัยใหม่ที่เลี้ยงลูกแบบตามใจและเข้าข้างลูกมากจนเกินไป
5. ตัวละครสินไซ เป็นภาพแทนกลุ่มเด็กที่ตั้งใจเรียน มีความรับผิดชอบในหน้าที่ และประสบความสำเร็จ จากความเพียรพยายามและอดทนต่อสิ่งยั่วยุ ซึ่งเทียบได้กับเยาวชนที่ตั้งใจเรียนหนังสือ เป็นคนดีของครอบครัวและชุมชน
6. ตัวละครยักษ์กุมภภัณฑ์และลูกสมุนกุมภภัณฑ์ เป็นภาพแทนของอุปสรรคและปัญหาของชุมชนที่เข้ามาเผชิญในชีวิต สร้างความลำบากความไม่สะดวกสบาย เป็นสิ่งพิสูจน์ความเข้มแข็ง ความอดทน ความพากเพียรของสินไซ

การพัฒนาบทละคร-กระบวนการ ผู้มีส่วนร่วม-ผู้วิจัย ได้ได้รับคำปรึกษาจากศิลปินหมอลำในการแต่งคำร้องหมอลำ ซึ่งสินไซเรื่องใหม่นี้เป็นบทดัดแปลงจากเรื่องสังข์ศิลป์ชัยทั้งของท้าวปางคำกับของคณะเพชรอีสาน และบทละคร-หมอลำที่ได้เป็นบทละครพูดสลับกับบทร้องหมอลำ โดยโครงเรื่องมีดังนี้

ตาราง 2 โครงเรื่องบทละคร-หมอลำ เรื่องสินไซ

โครงเรื่องบทละคร-หมอลำ	
ลำดับเรื่อง	เหตุการณ์
เปิดเรื่อง เป็นบทไหว้ครูและบอกเรื่องกับคนดู ยึดตามแบบแผนของการแสดงหนังประโมทัย	ตัวละครฤๅษีปรากฏหน้าจอ ตามขนบธรรมเนียมของหนังประโมทัย ต่อด้วยตัวละครปลัดตื้อและอาจารย์ป่องแจ้งเรื่องสินไซกับที่มาของโครงการแก่ผู้ชม
ฉาก 1: หน้าจอหนังประโมทัย-ห้องนางสุมณฑา	นางสุมณฑาเดินออกมาหน้าจอทำหน้าที่เป็น narrator บนจอปรากฏภาพแม่น้ำกำลังไหลเอื่อย ๆ แล้วแจ้งเรื่องกับผู้ชม จากนั้นนางสุมณฑา นั่งรำพึงรำพันเป็นห่วงหลาน สินไซ สังข์ทอง และสีโห ตัวละครปลัดตื้อเข้ามาในฉากเพื่อถามไถ่สุมณฑา ซึ่งสุมณฑาได้พูดถึงกษัตริย์ที่ครองเมืองเบ็ญจาล้วนมีทศพิศราชธรรม และตัดพ้อที่หลานสินไซไม่ได้กลับเมืองเบ็ญจาลเพื่อครองเมือง ซึ่งปลัดตื้อได้เตือนนางสุมณฑาไม่ให้พูดถึงสินไซ เพราะพระยาสุรสาขางโกรธเคือง ปลัดตื้อย้ำเตือนนางสุมณฑาว่า สินไซเป็นตัวกาลกิณีในเมืองเบ็ญจาลเพราะใครได้ทำนายไว้
เชื่อมฉาก (Transition) เปลี่ยนจากฉากห้องนางสุมณฑาไปเป็นห้องพระโรงของพระราชวัง	ขบวนบายศรีสู่ขวัญแห่เข้ามาในห้องพระโรงเพื่อทำพิธีรับขวัญนางสุมณฑา
ฉาก 2: ห้องพระโรง-วังพระยาสุรสาข เป็นเหตุการณ์ที่กุมารห้ำกับกุมารหก เริ่มสร้างเรื่องโกหก เพื่อให้ได้ครอบครองสมบัติและปกปิดความชั่วร้ายของตน	พระยาสุรสาขถามความเห็นจากสุมณฑาเรื่องการยกราชสมบัติเมืองเบ็ญจาล ให้กุมารห้ำและกุมารหกครอบครอง ซึ่งสุมณฑาไม่เห็นด้วยและขอให้พระยาสุรสาขมอบสิทธิ์นี้ให้แก่สินไซ ทำให้พระยาสุรสาขไม่พอใจนางสุมณฑาที่เอ่ยถึงสินไซกับพี่น้องประหลาด แต่สุมณฑายืนยันว่าสินไซกับพี่น้องเป็นผู้นำตัวนางออกมาจากเมืองอนโรท กุมารห้ำและหกได้ยินดังนั้นจึงรีบแสดงตนว่าเป็นผู้นำตัวนางสุมณฑากลับเมืองเบ็ญจาล ชายาห้ำกับชายาหก เข้าข้างลูก เพื่อให้พระยาสุรสาขเชื่อ จากนั้นกุมารห้ำกับกุมารหก เริ่มหาเหตุผลมาสร้างเรื่องโกหก เช่น ความลำบากในการเดินทางกลางป่า และพยายามทำให้พระยาสุรสาขเข้าใจว่า นางสุมณฑาไม่พอใจพวกตน เพราะไม่ได้ดูแลอย่างดีระหว่างการเดินทาง ซึ่งนางสุมณฑายืนยันและทวงถามถึงความเป็นธรรมที่ควรมอบให้สินไซ ทำให้พระยาสุรสาข คาดคั้นถึงสินไซด้วยความโมโห นางสุมณฑาจึงแจ้งว่าสินไซ สังข์ทอง และสีโหได้ตายแล้ว และพยายามชี้แจงให้ทุกคนเห็นว่ากุมารห้ำ-กุมารหก ไม่ได้เป็นคนมีคุณธรรมและความสามารถ ซึ่งไม่มีใครเชื่อ และชายาห้ำกับชายาหกได้โต้แย้งกับนางสุมณฑาโดยกล่าวถึงนางสุมณฑาอยากครอบครองสมบัติจึงสร้างเรื่องสินไซมาบังหน้า

โครงเรื่องบทละคร-หมอลำ	
ลำดับเรื่อง	เหตุการณ์
พระอินทร์และฤๅษีปรากฏในจอ	บอกเป็นนัยยะกับคนดูว่า ‘ความจริงกำลังจะเปิดเผย’
ฉาก 3 ท้องพระโรง-วังพระยา กุสุราช ทหารนำของเสี่ยงหายสาม สิ่งมาให้พระยากุสุราช	นางสุมณฑาเห็นของเสี่ยงหายทั้งสาม จึงเชื่อว่าสินไชยยังไม่ตาย และเป็นโอกาสเดียวเพื่อพูดความจริงแก่พระยากุสุราช
ฉาก 4 ในป่า(ใช้หุ่นหนังประ โมทัย) เชื่อมฉากในป่า-การเดินทางของ สินไช การต่อสู้ด้านร่างกาย กุมารห้า-หก โททกรมตราเรื่องการ เดินทาง-ต่อสู้ โดยที่ชายาห้า-หก คิดว่าเป็นความจริง	หนังประโมทัยเล่าฉากที่สินไช สังข์ทอง และสีโหไปพบ นางสุมณฑาในเมืองอนโรรา นางสุมณฑายืนยันในความเก่งกล้าสามารถของสินไช แต่ชายาห้ากับชายาหก พยายามยืนยันกรานว่า กุมารห้ากับกุมารหก เป็นผู้กล้า เป็นนักรบ และกล่าวถึงเรื่องการต่อสู้ของกุมารห้ากับกุมารหก ในการเดินทางกลางป่า โดยเฉพาะการฆ่างูชวง พญาช้าง ซึ่งนางสุมณฑายืนยันว่า ผู้มีความสามารถคือ สินไชไม่ใช่กุมารห้ากับกุมารหก
เชื่อมฉาก สินไชต่อสู้กับกิ เลศ-การต่อสู้ทางด้านจิตใจ (ใช้หุ่น หนังประโมทัย) เล่าถึงฉากสินไช ปะทะนางยักษ์ชนิดี ฉากสินไชปะทะนางรี้ผลกับดำกา ฉากสินไชปะทะนางเกียงคำ ฉากนี้เป็นไปตามหาความจริง เรื่องความรู้ ความสามารถ ซึ่ง กุมารห้าและกุมารหกพยายาม สร้างเรื่องโกหกเพื่อเอาตัวรอด ไม่ยอมรับในความผิดที่ตนทำ และ โยนความผิดไปให้คนอื่น	นางสุมณฑาเล่าถึงการผจญภัย การต่อสู้ ของสินไชกับสมุน กุมภัณฑ์ในด้านต่าง ๆ พระยากุสุราชจึงถามกุมารห้ากับกุมารหก เรื่องการข้ามผ่านด้านต่าง ๆ แต่กุมารห้ากับกุมารหก ไม่ได้เล่า พระยากุสุราชเริ่มสงสัย จึงเป็นโอกาสที่นางสุมณฑาได้พูดความจริงอีกครั้ง โดยพูดถึงจิตใจอันกล้าหาญ บริสุทธิ์ มีศีลธรรมของสินไช สังข์ทอง สีโห และเล่าเรื่องกุมารห้ากับกุมารหก ลวนลามลูกสาวตน พระยากุสุราชถามกุมารห้ากับกุมารหก ถึงการฆ่ายักษ์กุมภัณฑ์ ซึ่งทั้งสองตอบไม่ได้ นางสุมณฑาได้บอกพระยากุสุราชว่าคนที่ฆ่ากุมภัณฑ์คือสินไชกับพี่น้อง และอยากให้พระยากุสุราชทบทวนความเป็นธรรมแก่สินไช เพราะถูกตัดสินด้วยความเข้าใจผิดทำให้สินไชกับพี่น้องมีชะตากรรมที่น่าสงสาร กุมารห้ากับกุมารหกโต้แย้งว่าสินไชไม่ได้เป็นคนที่น่าสงสาร อาศัยอยู่ในปราสาทแก้วกลางป่า มีข้าทาสบริวารมากมาย และกล่าวหาว่าสินไชโกหก นางสุมณฑา
เชื่อมฉาก การต่อสู้กับยักษ์ กุมภัณฑ์ เป็นฉากขยายถึง “ความ จริงเรื่องความรู้และความ สามารถ”	นางสุมณฑาเล่าถึงเหตุการณ์ที่สินไชฆ่ายักษ์กุมภัณฑ์ผู้มีฤทธิ์เดชแกร่งกล้า

โครงเรื่องบทละคร-หมอลำ	
ลำดับเรื่อง	เหตุการณ์
ฉาก 5 เปิดโปงความจริง ในฉากนี้แสดงถึงตัวละครกุมารห้า และกุมารหกพยายามหลีกเลี่ยง ความจริงด้วยการโกหกเพื่อ ต้องการเอาตัวรอดและรักษา ภาพพจน์ลูกที่ดีของพ่อ แต่สุดท้าย ความจริงทั้งหมดก็เปิดเผย	ชายห้ากับชายหกพยายามปกป้องลูก พยายามพูดความดีที่ กุมารห้ากับกุมารหก ช่วยเหลือนางสมณฑาระหว่างเดินทาง กลางป่ามายังเมืองเบ็ญจาล เพื่อยืนยันถึงความเก่งกล้าและ ความดี และพูดวิชาอาคมที่เรียกสัตว์ป่ามารายล้อมเมืองดังที่ เคยปรากฏก่อนออกเดินทางไปเมืองอโนราท ซึ่งสมณฑาแย้ง ว่าเป็นอิทธิฤทธิ์ของธนูศิลป์ของสินไซ ชายห้ากับชายหก จึง คาดคั้นให้กุมารห้ากับกุมารหกใช้เวทมนต์คาถาที่ไปร่ำเรียนมา จากฤษีอีกครั้งเพื่อยืนยันความสามารถซึ่งนางสมณฑาบอกให้ กุมารห้ากับกุมารหก ยอมรับความจริง แต่กุมารห้ากับกุมาร หกได้ใส่ร้ายสมณฑาว่าเป็นเพราะโกรธที่พวกตนได้ลวนลาม สุดาจันทร์ลูกสาวของนางสมณฑา จึงพยายามสร้างเรื่องมา ทำให้พวกตนเสื่อมเสียชื่อเสียง พระยาสุรราชให้กุมารห้ากับ กุมารหกพิสูจน์ความรู้ความสามารถต่อหน้าตน ถ้าทำไม่ได้จะ ถูกตัดหัว กุมารห้ากับกุมารหกจึงยอมรับความจริงว่าตนไม่มี วิชาความรู้และเรื่องทั้งหมดเป็นความเท็จ พระยาสุรราชโกรธ และเสียใจมากสั่งให้นำตัวกุมารห้า กุมารหก และมารดาไป ประหารชีวิต แต่นางสมณฑาได้ร้องขอไว้ พระยาสุรราชจึงให้ ออกจากราชวงศ์และกลับไปอยู่เมืองจำปาดั้งเดิม
ฉาก 6 หน้าวัง ขบวนเดินทางของพระยาสุรราช เพื่อไปรับสินไซเข้าเมือง	นางสมณฑาคุยกับปลัดดีเพื่อส่งท้ายกับคนดูเกี่ยวกับกับการ ดูแลบุตรหลานให้เป็นคนดี ส่งเสริมคนดีให้ดูแลชุมชนและบ้าน เมืองเพื่อความสงบสุขร่มเย็น

3. การผลิตละครและการจัดแสดง

3.1 การผลิตละคร-กระบวนการ ได้ทดลองประยุกต์ใช้ศิลปะพื้นบ้าน
ผสมผสานกับวิธีการทำงานแบบละครตะวันตก โดยขับเคลื่อนให้ผู้มีส่วนร่วมทำงานร่วม
กับศิลปินในชุมชน และการใช้หลักการตีความจากบทละครซึ่งเป็นวิธีการทำงาน
ละครสมัยใหม่ของตะวันตกเป็นหลักในการผลิตละคร-กระบวนการ โดยแบ่งการ
ดำเนินงานออกเป็น 3 กลุ่มคือ

1. กลุ่มนักแสดง-คนเชิดหุ่น โดยใช้กิจกรรมการฝึกทักษะการ
แสดงเบื้องต้น อาทิ การฝึกฝนสมาธิ (concentration) การสร้างจินตนาการ

(imagination) แก่นักแสดง เพื่อให้นักแสดงมีความกล้าแสดงออกและสามารถใช้จินตนาการช่วยเสริมบทบาททางการแสดง-การเชิดหุ่น ซึ่งทำให้เกิดการสร้างสรรคการเคลื่อนไหวของตัวหุ่นและวิธีการเล่นกับแสง-เงา ในรูปแบบที่แตกต่างจากเดิม

2. กลุ่มนักดนตรี มีการศึกษาและทำความเข้าใจบทละคร เพื่อให้สามารถจินตนาการถึงอารมณ์-ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในเรื่อง รวมทั้งการใช้เสียงดนตรีแทนภาพ-ความรู้สึก-ความหมาย ที่สัมพันธ์กับตัวละครและเหตุการณ์ มีการผสมผสานการบรรเลงทำนองแคนแบบดั้งเดิมอาทิ ลายสุดสะแนน ลายลำเพลิน ลายทางยาว กับการสร้างเสียงที่สื่อความหมายตามอารมณ์และความรู้สึกภายในจิตใจของตัวละครและเรื่องราว เช่น การเป่าแคนด้วยเสียงเบาและทอดเสียงยาว เพื่อแทนอารมณ์ความรู้สึกเศร้าโศกเสียใจ การร่ำกลองและฉาบแทนความรู้สึกตื่นเต้นหรือลึนระทึกใจ การขูดหน้าฉาบแทนการปรากฏตัวของพระอินทร์ นอกจากนี้ยังประสมวงกับเครื่องดนตรีชิ้นอื่น ๆ อาทิ กลอง พิณ ฉิ่ง ฉาบ กีตาร์เบส เพื่อให้เสียงในละครมีความหลากหลาย

3. กลุ่มออกแบบหุ่นเงา โดยตัวละครยังใช้หุ่นเงาเดิมของคณะเพชรอีสานกับการสร้างหุ่นเงาขึ้นมาใหม่ โดยใช้ต้นแบบจากภาพสตูดิโอที่ผนังโบสถ์ในวัดโพธาราม เช่น ฉากพระราชาวัง ฉากป่า ฉากแม่น้ำ โดยใช้ลักษณะลวดลายศิลปะแบบอีสาน

3.2 การจัดแสดงละคร-กระบวนการ

สถานที่แสดงคือ ลานวัดซึ่งอยู่ระหว่างโบสถ์กับศาลาวัดเก่า มีการเล่นดนตรีและร้องหมอลำเชิญชวนชาวบ้านให้มาดูละคร และก่อนเริ่มการแสดงได้ร่วมกันประกอบพิธีกรรม “ยกอ้อยอครู” ซึ่งเป็นพิธีไหว้ครูและเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของคณะหนังประมอทัย แล้วจึงเริ่มทำการแสดงตามลำดับ คือ 1.การแสดงเปิดวงหรือเบิกโรง เป็นการแสดงหุ่นหนังประมอทัยด้วยบทกลอนลำบูชาครู การเชิดหุ่นตัวละครฤษี 2.เปิดเรื่องด้วยตัวละครปลัดตื้อกับอาจารย์ป่อง ตามธรรมเนียมปฏิบัติเพื่อเป็นการแจ้งเรื่องกับผู้ชม 3.การแสดงละคร-กระบวนการ เรื่องสังข์ศิลป์ชัย

4. การสรุปประเด็นและการสนทนากลุ่ม

หลังการแสดงเสร็จสิ้นลงได้มีการเสวนาเรื่อง “สังขศิลป์ชัชกับภาพสะท้อนปัญหาในชุมชน” โดยมีหัวหน้าส่วนการศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลคงบัง ผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านที่มาดูละครร่วมกันอภิปราย ซึ่งผู้ชมรับรู้ประเด็นหลักของการนำเสนอละครและเกิดการวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาในชุมชน เช่น การดูแลบุตรหลานในครอบครัว การศึกษา และค่านิยมสมัยใหม่ ผู้ชมมีความกระตือรือร้นกับประเด็นปัญหา เรื่องการเลี้ยงดูบุตรหลาน การโกหก การศึกษา การเป็นเยาวชนที่ดี โดยชาวบ้านมองว่าเป็นปัญหาที่ทุกคนในชุมชนต้องร่วมมือกันดูแลและแก้ไข

อีกกลุ่มหนึ่งคือ “กลุ่มเยาวชนผู้มีส่วนร่วม” ซึ่งได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน เพื่อสรุปสิ่งที่ได้เรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงทั้งที่เกิดกับตนเองและทัศนคติที่มีต่อชุมชน พบว่าผู้มีส่วนร่วมสามารถค้นพบคุณค่าภายในตนเอง คุณธรรม จริยธรรม หลังจากการเข้าร่วมกระบวนการละครฐานชุมชน เช่น การมีความรับผิดชอบในตนเองมากขึ้น ได้เรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ ๆ จากกิจกรรม และนำไปปรับปรุงการใช้ชีวิตประจำวันของตนเอง เช่น การตั้งใจเรียนหนังสือ การฝึกซ้อมหนังสือ ประโมทัยให้ดีขึ้นกว่าเดิม รวมถึงรู้สึกว่าคุณค่าของตัวเองกล้าแสดงความคิดเห็นมากขึ้น มีความอดทนมากขึ้น การได้เรียนรู้การกระทำของตัวละครต่าง ๆ ได้รู้ว่าตัวละครห้า-หก เป็นเหมือนวัยรุ่นในชุมชน ไม่อยากให้วัยรุ่นหนีเรียนหรือโกหกพ่อแม่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้เห็นว่า ผู้มีส่วนร่วมได้มองเห็นปัญหาชุมชน รับรู้ว่าชุมชนของตนเองเป็นอย่างไร และอยากให้ปัญหาในชุมชนลดลง

สรุปและอภิปรายผล

1. การดำเนินงานวิจัยทำให้ได้กลวิธีในการสร้างและพัฒนาผลงานละครกระบวนการ ที่ใช้วรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องสังขศิลป์ชัชเป็นแกนโดยมีวิธีการและขั้นตอนดังนี้

1.1 การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรม เพื่อให้ทราบถึงแก่นความคิด-คุณค่าของเรื่อง

1.2 การศึกษาข้อมูลชุมชน-ผู้มีส่วนร่วม

1.3 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการทำความเข้าใจแก่นความคิด-คุณค่าของเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเพื่อปรับทัศนคติการดำเนินงานทั้งผู้วิจัยและกลุ่มผู้มีส่วนร่วมให้ตรงกัน

1.4 การสร้างเรื่องใหม่ โดยยึดประเด็นจากชุมชนเป็นแกนหลักและพัฒนาไปสู่การสร้างโครงเรื่องบทละคร-กระบวนการ ที่ซับซ้อนประเด็นชุมชน

1.5 การฝึกซ้อมและพัฒนาผลงาน ละคร-กระบวนการ ในแนวทางการทดลองผสมผสานระหว่างศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน อาทิ หนังประโมทัย หมอลำกับการแสดงละครสมัยใหม่

1.6 การจัดแสดงผลงาน ละคร-กระบวนการ เพื่อสื่อสารและสะท้อนประเด็นปัญหาชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนมุมมองความคิดระหว่างผู้มีส่วนร่วม ผู้วิจัยและผู้ชมในชุมชน ให้เกิดการรับรู้ ความเข้าใจประเด็นปัญหา และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในชุมชน

2. ผู้มีส่วนร่วมได้เรียนรู้ ทบทวน และศึกษา ความคิดและประเด็นในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้ดีขึ้น จนกระทั่งสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้อีกทั้งผู้มีส่วนร่วมมีการเปลี่ยนแปลงตนเองในทางที่ดี โดยสะท้อนผ่านพฤติกรรมการแสดงออก อาทิ ความมีระเบียบวินัย ความมีน้ำใจ ความอดทน และรู้จักรับผิดชอบ ต่อหน้าที่ระหว่างการเดินทางกิจกรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ ผู้มีส่วนร่วมยังสามารถวิเคราะห์สังเคราะห์ ประเด็นในชุมชนเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาโดยใช้ละครเป็นเครื่องมือสื่อสารกับชุมชนได้

3. บทละคร-กระบวนการ เป็นการนำข้อคิด ตัวละคร สถานการณ์ จากเรื่องเก่ามาสร้างใหม่ เพื่อสะท้อนประเด็นปัญหาในชุมชนที่ผู้มีส่วนร่วมกระตือรือร้น มีความกังวล หรือเป็นสุมเสี่ยงที่แสดงถึงความหวังโยชุมชนและกลุ่มเพื่อนในโรงเรียน ด้วยการคัดเลือกประเด็นต่าง ๆ แล้วนำมาสร้างสรรค์และนำเสนอผ่าน ละคร-กระบวนการ โดยเป้าหมายหลักคือ การสื่อสารเพื่อสะท้อนประเด็นปัญหาที่พบในชุมชนไปสู่ชาวบ้าน ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะได้รับความคิด ความกระตือรือร้น มากน้อย

แตกต่างกัน แต่สิ่งที่สำคัญยิ่งคือการที่ผู้มีส่วนร่วมได้ตระหนักถึงปัญหา ได้ร่วมเรียนรู้ และร่วมกันหาวิธีการบอกเล่า เพื่อให้ชาวบ้านสนใจปัญหาและรู้สึกอยากแก้ปัญหา เพื่อชุมชนของตนให้ดีขึ้น

4. การออกแบบวิธีการสร้างบทละคร-กระบวนการ ที่ซับซ้อนจากกลุ่มผู้มีส่วนร่วมเป็นหลัก ผู้วิจัยจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้จัดกระบวนการหรือศิลปิน-วิทยากร (facilitator) ในการพัฒนาและขับเคลื่อนให้ ผลงานละคร-กระบวนการ เกิดความสมบูรณ์และขับเคลื่อนประเด็นให้มีความชัดเจน ซึ่งผลงานละคร-กระบวนการ ที่ได้นั้น จะมาจากความคิด ความรู้สึก ของผู้มีส่วนร่วมโดยตรง เพื่อสื่อสารประเด็นชุมชนได้อย่างชัดเจนและตรงไปตรงมา รวมทั้งรูปแบบการนำเสนอด้วยวิธีการที่ไม่ซับซ้อน ความเป็นพื้นบ้าน พัฒนาจากวัตถุดิบที่ผู้มีส่วนร่วมมีอยู่ในตนเองและชุมชน เช่น การแสดงหนังประโมทัย การขับร้องหมอลำ ศิลปะการแสดงพื้นบ้านอื่น ๆ ทำให้ละครเข้าถึงชาวบ้านได้ดี

5. ผู้ทำหน้าที่ ศิลปิน-วิทยากร (facilitator) จะต้องทำการศึกษาแนวคิดของละครนอกแบบแผนนี้ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ รวมถึงการศึกษาข้อมูลผู้มีส่วนร่วม ศิลปิน ชาวบ้าน ชุมชน และศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏในชุมชนอย่างรอบด้าน เพื่อจะได้นำมาใช้ในการวางแผนและกำหนดเป้าหมายของการดำเนินงานให้มีความชัดเจน มุ่งเน้นการพัฒนาที่ผู้มีส่วนร่วมเป็นหลัก นอกจากนี้การพัฒนาผลงานละครควรอยู่บนพื้นฐานการเรียนรู้อย่างอิสระ การทดลองสร้างสรรค์และพัฒนาร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนร่วมและชุมชน เพื่อให้ได้ละครรูปแบบใหม่ที่นำเสนอประเด็นได้ชัดเจน มีสาระ และควบคู่ความบันเทิง

6. การทำงานกับศิลปินพื้นบ้าน โดยเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างสรรค์งานละคร-กระบวนการ ซึ่งบทละครเรื่องใหม่ได้ดัดแปลงจากวรรณกรรมเดิมและไม่ได้เล่าเรื่องตามฉบับที่สืบทอดกันมา การผสมผสานความคิดจากเรื่องเดิมเข้ากับความคิดของผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการทำให้ได้ บทละครที่สื่อสารประเด็นร่วมสมัยของชุมชนได้ รวมถึงรูปแบบบทละครที่ซับซ้อนทสนทนาสลับร้องหมอลำ โดยผู้วิจัยเป็นผู้เขียนบทสนทนาและศิลปินพื้นบ้านเป็นผู้ประพันธ์กลอนลำ

เป็นการทำงานที่ใช้แนวทางละครตะวันตกร่วมกับศิลปินพื้นบ้านอีสาน บทละครเรื่อง สังข์ศิลป์ชัยในวิจัยนี้จึงเป็นละครที่สร้างขึ้นเฉพาะของชุมชนดงบัง เพื่อสื่อสาร ประเด็นปัญหาในชุมชนไปสู่ชาวบ้าน

ข้อเสนอแนะ

1. การดำเนินงานวิจัยและ/หรือการสร้างกระบวนการละครจากฐาน ชุมชนควรมีการวางแผนก่อนการปฏิบัติการ โดยการสำรวจและการเก็บข้อมูลจาก ชุมชนให้รอบด้าน ซึ่งการดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้สำรวจข้อมูลจากชาวบ้าน ในมุมมองของผู้ใหญ่-ผู้อาวุโส มากกว่าเยาวชน โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนที่เป็นกลุ่ม เป้าหมาย อาทิ กลุ่มวัยรุ่นที่หนีเรียน กลุ่มวัยรุ่นที่ดื่มสุรา-สูบบุหรี่-ใช้สารเสพติด ซึ่ง หากได้รับข้อมูลจากทุกด้านจะทำให้การวิเคราะห์-สังเคราะห์ ประเด็นในชุมชนมี ความลุ่มลึกและได้ประเด็น-ข้อเท็จจริง ที่ครอบคลุมรอบด้านมากขึ้น

2. การทำงานละครร่วมกับชุมชนต้องรู้จักวิธีการสื่อสารกับบุคคล หน่วยงาน และองค์กรในชุมชน เช่น การทำงานร่วมกับโรงเรียนดงบังพิสัยนวการนุสรณ์และ ชุมชนดงบัง จะต้องรับทราบกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโรงเรียน ซึ่งเป็นสถานที่หลัก ในการดำเนินกิจกรรม เพื่อป้องกันปัญหาต่าง ๆ ระหว่างการดำเนินงานวิจัย เช่น ปัญหาเรื่องระยะเวลาการดำเนินงาน การติดต่อประสานงาน

เอกสารอ้างอิง

- ประคอง เจริญจิตรกรรม. (2519). **วรรณกรรมอีสาน: สังข์ศิลป์ชัย**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิชญานี เชิงศิริ. (2542). **การศึกษาวรรณกรรมนิทานไทยตามทฤษฎีโครงสร้าง ของเวลาดีมีร์ พรอพพ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรรรัตน์ ดำรุ่ง. (2555). **การละครประยุกต์**. เอกสารประกอบคำสอนรายวิชาสัมมนา การละครประยุกต์ หลักสูตรมหาบัณฑิต สาขาศิลปการละคร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มัน จงเรียน. (ม.ป.ป). **สังข์ศิลป์ชัยฉบับนักศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร.

Nicholson, H. (2005). **Applied Drama: The Gift of Theatre**. NY: Palgrave Macmillan.